

BİR EL SANATLARI ÜRÜNÜ OLARAK KARAGÖZ TASVİRLERİNİN YAPIMI VE HAYALİ ŞİNASİ ÇELİKKOL'UN İCRA GELENEĞİNDEKİ YERİ

Melda ÖZDEMİR¹ Yasemin EKEN²

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Bölümü, meldaodzdemir.com.tr, ORCID: 0000-0002-7087-5561

² Gazi Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi El Sanatları Ana Sanat Dalı Yüksek lisans mezunu, yaseekn@gmail.com ORCID: 0000-0003-2533-5766

Özdemir, Melda ve Eken, Yasemin. "Bir El Sanatları Ürünü Olarak Karagöz Tasvirlerinin Yapımı ve Hayali Şinasi Çelikkol'un İcra Geleneğindeki Yeri". idil, 74 (2020 Ekim): s. 1599–1609. doi: 10.7816/idil-09-74-08

ÖZ

Karagöz, taklide ve karşılıklı konuşmaya dayanan, şeffaflaştırılmış deriden yapılan iki boyutlu tasvirlerin, çubuklar yardımı ile oynatılarak, arkadan verilen ışıkla beyaz perde üzerine yansıtılması temeline dayanan gölge oyunudur. Türk Kültür tarihi içinde karagöz, halkın yaratıcılığını, tavrını ve anlayışını yansıtan, halk mizahının bir ürünü ve toplumun çeşitli toplumsal ve siyasal sorunlarını konu alan bir gösteri sanatıdır. Gölge oyunu karagöz Türk el sanatlarının sahne sanatlarına dönüşümünün dünyadaki ilk ve tek örneği olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Türk halk kültürü ile de yakın ilişkisi bulunan Karagöz tasvirleri sadece dekoratif tasvir ya da resimler değil Türk halkının karakter özelliklerini yansıtan, kültürünü mizahını, eğlencesini ve edebiyatını temsil eden önemli bir semboldür. Unesco tarafından kabul edilen 'Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 'Gösteri Sanatları' maddesi kapsamında yer alan Türk Gölge oyunu Karagöz, dünyadaki gölge oyunu örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir. bu çalışmada amaç, Türk Gölge Oyunu Karagöz'ün günümüzde yaşayan en önemli ustalarından olan Hayali R. Şinasi Çelikkol'un sanatı ve hayatını incelemektir. Çalışmada, Karagöz tarihi, tasvir yapımında kullanılan araç gereçler, tasvir yapımı ve Hayali R. Şinasi Çelikkol'un hayatı, sanatı ve gölge oyununa katkıları hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gölge oyunu, Karagöz, Karagöz tekniği, Şinasi Çelikkol, kültürel miras

Makale Bilgisi:

Geliş: 4 Ağustos 2020

Düzeltilme: 29 Ağustos 2020

Kabul: 1 Eylül 2020

Giriş

Her toplumun kültürel dinamikleriyle ilişkili farklılıkları bulunmakla birlikte en yalın haliyle, yarı saydam bir perdenin önünde ya da arkasında, saydam ya da saydam olmayan iki boyutlu figürlerin bir aydınlatma kaynağından yararlanılarak oynatılmasına gölge oyunu denir.

Türk gölge oyunu, hem eğlence, hem de eğitsel amaçlı kullanılan, Türk yaratıcılığının, zekâsının ve nüktedanlığının somut izlerini taşıyan geleneksel seyirlik oyunlarımızdan biridir. Bir gölge oyunu olan Karagöz, eskiden "gölge hayaletler" anlamına gelen "Zıll-i Hayal" veya "Hayal-i Zıll" adları ile kullanılmıştır. "Perde Oyunu", "Çadır Hayal" adları da verilmekle beraber bugün "Karagöz Oyunu" olarak bilinmektedir (İvgin, 2000: 4).

Geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli dallarından biri olan Karagöz, bir ışık oyunudur ve perde arkasından ışık kaynağı önüne konan deri, karton, asetat malzemelerinden yapılmış şekillerin hareket ettirilerek seslendirilmesi esasına dayanmaktadır (Mutlu, 2002: 6). Türk gölge oyununun kökenlerine bakıldığında ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Gölge oyununun ortaya çıkışı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazıları bu oyunun Çin'de ortaya çıktığı ve buradan batıya Moğollar ile Orta Asya'daki Türkler tarafından yayıldığıdır (Jacop, 1925: 3). Çin'den Hindistan'a geçtiğini ve göçler yoluyla Orta Asya Türklerine tanıtıldığını iddia etmektedir. Anadolu'ya 16. yy.'da geldiğini belirtmektedir. Tarih boyunca gölge oyununun, Çin, Hindistan ve Cava Adası kıyıları gibi Asya'nın üç geniş coğrafyasında görüldüğü bildirilmektedir (Sakaoglu, 2003: 25).

Bir diğer görüş, gölge oyununun Türkiye'ye 16.yy.'da Mısır'dan geldiğidir. Bu yüzyıldan itibaren Türkiye'de Türklerin yaratıcılığıyla gelişip kesin şekline vardıkdan sonra; birçok topluluk ve milletlere de bu kültürünü aktarmıştır. Türkler, gölge oyununu, oyunun kahramanları olan Karagöz ve Hacivat ana iki figürle canlı ve hareketli hale dönüştürmüşlerdir. Gölge oyununun Anadolu'ya Mısır'dan geldiğine kanıt olarak Arap Tarihçi Mehmet bin Ahmet bin İlyas-ül Hanefi'nin *Bedayi-üz-zuhur fi vekaayi-üd-dühur* adlı eserindeki Mısır tarihi gösterilmektedir. Bu kaynağa göre 1517 yılında Mısır'ı ele geçiren Yavuz Sultan Selim bir gölge oyunu sanatçısının Memluk Sultan Tumanbay'ın asılışını canlandırdığı gölge oyununu izlemiş, gösteriyi beğenmiş ve sanatçıları İstanbul'a getirmiştir (And, 1985: 274). Mısır gölge oyunundaki tasvirlerin Karagöz tasvirlerine benzerliği, oynatış tekniği bu görüşü doğrulayan kanıtlar olarak gösterilmektedir.

Bu görüşlerden birisi de Türk gölge oyunu Karagöz, Orta Asya'da Türkler tarafından yaratıldığıdır (Siyavuşgil, 1941: 9). Bir diğeri de, Evliya Çelebi'ye dayanmaktadır. Evliya Çelebi'ye (1611-1682) göre, Karagöz ile Hacivat, Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış, bunların birbirleriyle tartışma ve çatışmaları hayal-i zıll'e konup oynatılmıştır (Kudret, 2000: 11).

Bu görüşlerin yanı sıra bir de Karagöz, Hacivat ve Şeyh Küşteri'nin yaşamış kişiler olduğu görüşünden hareketle Karagöz oyununun kaynağı gösterilmeye çalışılmıştır. Karagöz oyununun Sultan Orhan zamanındaki inşaat işçilerinden Kamgöz'le Elacivad'ın (Hacı Evhad veya Hacı Şvad'ın) hatıralarını yaşatmak amacıyla şeyh Küşteri tarafından bulunduğu söylenti, İmparator Wu-ti'nin ölen eşi ile bağlantılı eski Çin söylentisinin bir benzeri, bir yer ve zaman değiştirmiş şeklidir (Sevilen, 1969: 5).

Gerçekte, Karagöz ve Hacivat'ın Bursa'da yaşamış karakterler olduğu ve Sultan Ahmet Camii inşaatında çalıştıkları bilinmekte ve Bursa'da Şeyh Küşteri'nin mezarı bunu gösterdiği bildirilmektedir. Karagöz'ün mezarı ise bugün Bursa'nın Çekirge caddesinde Karagöz ve Hacivat'ın anıt mezarının bulunduğu bölgededir. Karagöz'ün mezar taşı ise Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır.

İlk ortaya çıkışı üzerine farklı görüşler öne sürülen Türk gölge oyunu Karagöz, Türkiye'de 17. yy'da klasik tekniğine ve formuna kavuşmuştur. Karagöz oyunlarına rağbet edildiği için karagöz oynatıcıları padişah ve nüfuslu kişilerce himaye altına alınmıştır (Göktaş, 1983: 28). Osmanlı döneminde Karagöz oyunlarının özel yerlerde ve kahvelerde oynatıldığı bilinmektedir. Kendilerini 'zanaatkâr' olarak gören Karagöz (kukla, orta oyunu sanatçıları meddahlar dâhil) sanatçıları esnaf teşkilatı olan Ahilik kurumu içerisinde örgütlenmişlerdir. Bu dönemde iki tür Karagözcüye rastlanmaktadır; birincisi sanatta oldukça başarılı olan ve gösterilerini daha çok saraylarda, konaklarda özel günlerde yapan Huzur Karagözcüleri, diğeri ise kahvelerde ve halkın sürekli geldiği bahçelerde gösteri yapan Avam Karagözcüleri olarak adlandırılmaktadır (Özhan, 1988: 49). 18. yy.'da Karagöz oyunu daha yaygınlık kazanmıştır. Hem Osmanlı sarayında hem de halk arasında eğlence ve gösteri sanatları içinde ilk sırayı almıştır.

Gölge oyunu Anadolu'ya değişik yollardan gelmiş olabilir; ancak Türk sanatçıları tarafından yeniden işlenip biçimlendirilmiş ve yeni bir sanat anlayışıyla oynatılmaya başlanmıştır. Oyunun yapısı, oynatılış biçimi, oyundaki tipler, işlenen konular, tasvirlerin yeniden biçimlendirilerek şeffaf, parlak ve canlı renklerle işlenmesi yepyeni bir gölge oyunu ortaya çıkarmıştır. Türk kültür ve sanat zenginliklerini yansıtan gölge oyunu XVII. yüzyılın başlarından itibaren Karagöz olarak anılmaya başlanmıştır (Özhan, 2014: 20).

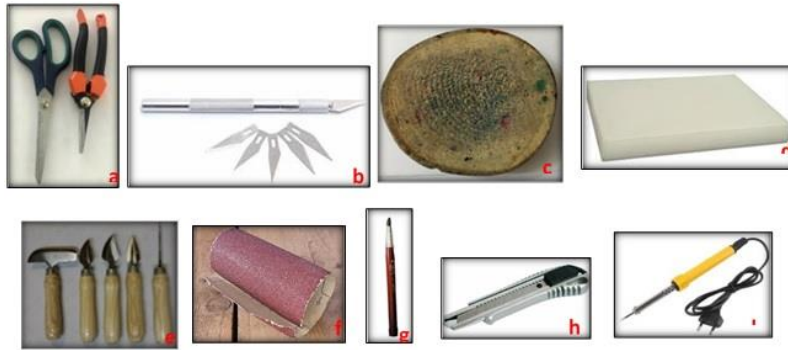
Resim 1. Karagöz ustası Şinasi Çelikkol ve bir icrasından görünüm.

Karagöz Tasvirlerinin Yapımında Kullanılan Araç ve Gereçler

Tasvir yapımında Makas, kretuar, kesik kütük, polietilen kesim levhası, nevregan bıçak, zımpara, fırça, falçata, yakma makinesi vb. araçlar kullanılmaktadır. Bunların sırasıyla tasvir yapımında kullanım amaçları şöyledir; **Makas:** Büyük boyuttaki deriyi küçük parçalara ayırmakta kullanılır. **Kretuar:** Tasvirin ışık geçirmesi gereken yerlerde oyma işlemi için kullanılır. **Kesik kütük:** Deride oyma işlemi yapılırken bıçağın ve derinin kesimini kolaylaştıran yardımcı malzemedir. **Polietilen kesim levhası:** Derinin kesimi için kullanılan silikon malzemedir. **Nevregan bıçak:** Deri tasviri kesme oyma şekil verme işlemlerinde kullanılır. **Zımpara:** Deri kenarlarındaki fazla dokuyu düzeltmek için kullanılır. **Fırça:** Ekolin boyanın deri yüzeyinde eşit dağılımı sağlarken derinin boyanmasına yarayan araçtır. **Falçata:** Deriyi kesmek için kullanılır. Derinin ışık alması için delikler açmaya yarar. **Yakma makinesi:** Deri yüzeyine çizilen desenleri belirginleştirmede kullanılan, metal bir ucu ısıtarak kızdırma işlevini yapan bir araçtır.

Karagöz tasvir yapımında; deri, ekolin boya, çubuk ve katküt iplik vb. gibi gereçler kullanılmaktadır. Bunların sırasıyla tasvir yapımında kullanım amaçları şöyledir; **Deri:** Şeffaflaştırılmış işlem görmüş deve eşek dana derileri kullanılır.

Ekolin boya: Deriye parlak ve canlı renkler kazandırmak için kullanılan sıvı kimyasal boyadır. **Çubuklar:** Deri tasviri oynatmak için kullanılan ağaçtan yapılmış malzemedir. Asgari 55 cm olmalıdır. **Katküt:** Deri tasvir parçalarını birbirine bağlayamaya yarayan malzemedir.

Resim 2. Karagöz tasvir yapımında kullanılan gereçler; a. makas, b. kretuar, c. ağaç kütük, d. plastik levha, e. nevgeran bıçakları, f. zımpara, g. boya fırçası, h. falçata, i. yakma aleti

Resim 3. Karagöz tasvir yapımında kullanılan gereçler; a. deri, b. ekolin boya, c. çubuk, d. kat küt

Karagöz Tasvirlerinin Yapım Tekniği

Karagöz tasviri özel olarak tabaklanmış deve, manda, sığır ve eşek derisinden yapılmaktadır. Deve derisinin tercih edilmesinin nedeni ışığı iyi yansıtması ve dayanıklı olmasıdır. Ancak deve derisinin zor bulunması nedeniyle sığır ve manda derileri tercih edilmektedir. Deri tabaklanarak iyice şeffaf hale getirildikten sonra kurutulur. Önceden tabaklama işleminin sanatçıların kendileri tarafından yapıldığı bilinmektedir. Çelikkol; tabaklanacak deri kireçli suda veya gübreye yatırılıp bekletilerek tüylerinin dökülmesi sağlanıyor ve kalan tüyler keskin bir bıçakla kazındıktan sonra deri sodalı suyla yıkanıp etli ve yağlı kısımları alındıktan sonra gerdirilerek kurumaya bırakıldığını söylemektedir. Artık günümüzde tabaklama işlemi fabrikalarda yapılmaktadır. Karagöz tasvir ustaları deriyi işlemeye hazır almaktadır. Nemli derinin işlenmesi kolay olduğu için tasvirler genelde sonbahar veya kışın yapılmaktadır. Sıcak mevsimlerde deri biraz daha ıslatılıp nemlendirilerek işletilmektedir.

Tasvir yapımında uygun deri seçimi yapıldıktan sonra sıra kalıpların deriye işlenmesidir. Karagöz tasvirlerinin çeşitli kalıpları bulunmaktadır. Karagöz oyunundaki her tipin ve göstermeliklerin kâğıtlara profilden kalıpları çizilmektedir. Birçok tasvir yapımcısı genellikle ustasından öğrendiği hazır kalıpları kullanmaktadır. Deri kalıbın üzerine konarak ya da deri ile kâğıdın arasına karbon kâğıdı konarak üzerinden kurşun kalemle bastırılmadan şekil deriye çizilmektedir (Resim 4).

Resim 4. Karagöz tasvir kalıpları ve deriye uygulanıp, kesilmesi.

Kalıbı çizilen deri, ıhlamur veya kavak ağacından yapılan düz bir kütük üzerine konulur, çarpılmaması için ters tarafından çizgilere denk gelecek şekilde nevrehan adı verilen bıçaklarla kesilir (Resim 5). Kesilen parçaların kenarlarındaki pürüzler cam ve ince zımpara sürülerek giderilir. Tasvirler üzerinde delikler açılır. Deliklerin açılmasının nedeni, ışığın deliklerden rahatlıkla geçmesi içindir. İşlenen derinin arka kısmından taşan kısımlar yassı bir bıçakla düzeltiliyor. Işık delikleri yakma aleti kullanılarak yakma tekniği ile de yapılmaktadır. Ancak bu teknik derinin aşırı kurumasından dolayı çabuk çatlamasına ve kırılmasına neden olmaktadır. Hazırlanan tasvirde deliklere sopa geçecek delikler açılır, cam ve zımpara sürülerek pürüzler giderilir. Pürüzler iyice giderildikten sonra boyama işlemine geçilir.

Resim 5. Nevregan bıçağı ile oyma tekniği

Boya olarak genellikle kök veya kimyasal boyalar kullanılmaktadır. Boyamak için boya sırasında çeşitli kalınlıkta boya fırçaları kullanılmaktadır. Kimyasal boyalardan ekolin boya tercih edilmektedir (Resim 6). Önemli olan boyanın renklerinin iyi ve canlı olması, solmamasıdır. Önce ten rengi olacak kısımlar boyanır. Sonra giysi kısımları, çiçekler süsler ve dekor aksesuarlar boyanır. Siyah boyayla kaş, göz, burun, ağız, sakal boyandıktan sonra kenar çizgileri boyanır. Deri tasvirlerinin her iki tarafı da boyanmaktadır.

Boyalar kuruduktan sonra sopa deliklerinin düğmeleri dikilir. Düğmeden deriden yapılır. Sopanın ucu girecek kadar delik açıldıktan sonra deliğin çemberinden yarım cm daha genişlikte daire şeklinde kesilen düğme, tasvirindeki deliğe denk getirilerek yine deriden yapılan ipliklerle veya misina ile dikilir. Tasvirin parçaları deri ipliklerle veya misina ile birbirine bağlanarak yapım işlemi tamamlanır. Bitirilen tasvirler, kullanım aşamasında eğilim bükülmemesi için bir süre preste veya ağırlık altında tutulur.

Boyanan tasvirlerin kol, bacak, gövde kısımları misina, naylon veya kat-küt adı verilen ipliklerden biri ile bağlanmaktadır. Tasvirlerin elbiselerinin üzerine çiçek zımbası ile ay, çiçek ve yıldız şeklinde süslemeler yapılmaktadır. Ayrıca oynatma çubuklarının yerleri zımbalarla açılmaktadır. En son olarak tasvirlerin her iki tarafı boyaların üzerine cila yapmak üzere saf zeytinyağı ile parlatılmaktadır. Karagöz tasvirlerinin oynatılması için 50cm. boyunda, gürgen ağacından elde edilen çubuklar kullanılıyor. Bu çubuklarla tasvirlerin dengede kalması sağlanmaktadır. Karagöz tasvirleri günümüzde patiskadan ya da Amerikan bezinden yapılan ölçüleri 80 veya 120cm veya 130 cm olan perdede oynatılmaktadır. Perdenin arkasında 200-250 watt bir spot lamba 20-30 cm mesafeden görülmeyecek şekilde perdeye yansıtılmaktadır. Araya mesafe konularak lambanın perdeye zarar vermesi engellenmektedir.

Resim 6. Karagöz tasvirini ekolin boya ile boyama

Resim 7. Karagöz Hacivat deri tasvir örneği

Şinasi Çelikkol'un Özgeçmişi

Şinasi Çelikkol 1947 yılında Bursa'da doğmuş, Karagöz ustası ve tasvir yapımcısıdır. İlk ve orta öğretimini Bursa'da yükseköğrenimini ise İstanbul Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde tamamlamıştır. Şinasi Çelikkol ilkokulda okurken üç dört defa Karagöz oyunu seyretmiştir. O zaman bu oyunları kimin oynattığını hatırlamadığını, hatta hâlâ okulun girişinde yer alan camın üzerinde, arkada mum yakarak çocukları eğlendirmek için, Karagöz oynatıldığını, fakat her tasvirin net görünmediğini belirtmektedir. Bu yıllarda, yine Hayali Küçük Ali'nin TRT' de radyo programları başlamıştır. Ramazan ayında yayınlanan bu programları sahurda babası Rafet Çelikkolla beraber dinlediklerini aktarmaktadır. Rafet Çelikkol'in o tarihlerde Kozahan'da hediyelik eşya satan bir dükkânı vardır. Turistleri Kozahan kapısından alıp kapalı çarşıya getirerek, dükkânındaki hediyelik ve turistik eşyaları satmaktadır. Bir gün Rafet Çelikkol'in dükkânına İstanbul'da Kasımpaşa'da oturduğunu söyleyen bir Roman genç gelir. Babasının ölmeden önce Karagöz tasvirleri yaptığını, şimdi ise bu işi artık kendisinin yapacağını söyler. İlk Karagöz tasvirlerini dükkâna o getirir. 1963-1964 yıllarında Rafet Çelikkol dükkânında ilk Karagöz tasvirlerini satmaya başlarlar. Gene o dönemde Cin Baba adıyla anılan sihirbaz- Karagözcü Nejat Özgenar Bursa'ya gelmiştir. Şinasi Çelikkol, Özgenar'ın tasvirlerinin çok güzel olduğunu ve Karagöz Sanat evinde de altı tasvirin bulunduğunu söylemektedir. Şinasi Çelikkol, 1969 yılında İstanbul Ticari İlimler Akademisinden mezun olur. Rafet Çelikkol, 1971'de dükkânlarını Kapalı çarşıya taşır. 1974 yılında da vefat eder (Taş, 2007:137). Babasının etkisiyle Bursa çevresine ait özgün etnografya örnekleri toplamaya başladı. Baba mesleği olarak antikacılık yapmaya başlayan Çelikkol, Bursa ve çevresindeki folklor malzemeleri konusunda uzman bir etnograf olup, bu alanda çok zengin koleksiyonları bulunmaktadır. Bursa ve civarı Türkmen, Yörük kıyafetleri, dokuma aletleri ve el işleri koleksiyonunu 9 yıl süreyle Rumeli kıyafetlerini 3 yıl süre ile Bursa Karagöz Sanat Evi'nde sergiledi. Bursa'nın temel folklor değerlerinden biri olan Karagöz üzerine yoğunlaştı. Çelikkol'un Bursa ve Türk kültürüne yaptığı en önemli katkı kuşkusuz, Karagöz ve gölge oyunları alanında yaptığı çabalaradır. 1983-1994 yılları arasında Metin Özlen, Orhan Kurt, Tacettin Diker ve Torun Çelebi yardaklık yapan Çelikkol, bu ustalarla çalışmış ve onlardan ders almıştır. 1994 yılında Hadi Poyrazoğlu tarafından kendisine Hayali unvanı verilmiştir.

Resim 8. Şinasi Çelikkol, annesi ve babası ile(Özdemir 2008:1)

Şinasi Çelikkol' un baba tarafı Makedonyalı. Karaman'dan 1480'li yıllarda Fatih zamanında Kosova-Mitraviça'ya gönderilmişler. Aile soyağacına göre bildikleri en büyük dedelerinin ismi Mahmut. Babası Rafet Çelikkol 6. Şinasi Çelikkol ve Kardeşi Şenol Çelikkol 7. Nesil oluyolar. Babaannesi Manastırlı. 1912'de Balkan Harbi'nden sonra amcası Rahmi 12 günlük iken Manastırdan ayrılıp Selanik'e gitmişler. Oradan toplanan göçmenler gemilerle Türkiye'ye gönderilmişler. Büyükbabası Mudanya'ya gönderilmiş. Bursa'ya geliş tarihleri 1913. Ş. Çelikkol'un büyükbabasına 'Baba Kamil' derlermiş. Mesleği Terzilikmiş. Sonradan 'Çelikkol' soyadını almışlar.

Resim 9. Şinasi Çelikkol ve Engin Çakır'ın röportajından görüntüler. (Bağlantı-1)

Sanatçı, Bursa'da 1988'den bu yana Karagözü yaşatan, yeniden canlandıran, festivaller ve Karagöz gölge kukla tiyatrosu düzenlemiştir. Unıma yönetici ve Bursa Unıma Şubesi Başkanı olan Çelikkol, Bursa'da birçok Uluslararası Gölge Oyunu Festivalleri de düzenlemiştir. Ayrıca ailesiyle birlikte Bursa Karagöz Tiyatrosu Topluluğu'nu kurmuş ve Bursa ve çeşitli ülkelerde Karagöz gösterileri sunmuştur.

1993 yılından beri Çelikkol, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı'nın desteğiyle düzenlediği Uluslararası Karagöz Kukla ve Gölge Tiyatro Festivali bu sanat dalına büyük katkı sağlamıştır. 1997 yılında Unıma (Birleşmiş Milletler Uluslararası La Marionnette) adlı şirketini ve Bugün Bursa çekirge caddesi üzerinde bulunan Karagöz evini kurmuştur. Karagöz ustası olmasının yanı sıra halk kültürü araştırmacısı da olan Çelikkol, Balkan Türkmenleri ve Anadolu'daki Türk göçebeleri üzerine araştırma yapmaktadır. Çelikkol halen gölge tiyatrosunu Bursa'da yaşatmaya ve tanıtmaya devam etmektedir.

Resim 10. Şinasi Çelikkol'un müzede sergilenen tasvirleri

Resim 11. Karagöz Evi Müzesi

Resim 12. Karagöz Hacıvat materyal örnekleri Karagöz Evi M. Sergi salonu

Şinasi Çelikkol'un İcra Ettiği Sanata/Zanaata Getirdiği Yenilikler

Çelikkol, Karagöz'ü 2000 yılından bu yana çıraqlarına nasıl uygulayacağını öğretmiş, yurtiçi ve yurtdışında çeşitli kukla festivallerine katılmış ve Karagöz gölge kukla tiyatrosunu sergilemiş ve icra etmiştir.

Günümüzde Karagöz gölge oyununun yaşatılmasında emeği büyük olan Karagöz sanatçı, Unıma Türkiye Milli Merkezi Yönetim Kurulu üyesi ve Unıma Bursa Şubesi kurucusu ve başkanıdır. 1988' den beri Bursa'da Karagöz gösterilerini organize eden sanatçı; Metin Özlen, Orhan Kurt, Taceddin Diker, Tuncay Tanboğa ve Hayali Torun Çelebi'den ders aldı ve onlara yardımlık etti. 1994 Ekim ayında ustalar ustası Hadi Poyrazoğlu'nun elinden Peştamal kuşandı, Karagöz sanatçılığına ilk adımı attı. Hayali unvanını sanatçı; "Gölge oyununda gelinen en üst noktadır. Gölge oyununda ilk basamak çıraqlık olmaktır. Sonrasında dayrezen, yordak ve en sonunda ustalık yani hayalilik unvanını alırsınız. Yordak olmak demek usta olmak yani hayali olmaya en yakın aday kişi anlamına gelir. Gölge oyununda ahilik esaslarına uygun ustalık alınır. Usta aday olan yordak, üç ustanın önünde oyununu oynar ve üç ustanın onayı alınırsa peştamal bağlanır o kişi artık hayalidir." biçiminde açıklamaktadır. Çelikkol, Gölge oyunu oynamak ve tasvir yapmanın çok farklı işler olduğunu ve bu ikisini birden yapan sanatçıların çok az bulunduğunu ve kendisinin de bunlardan birisi olduğunu belirtmektedir. Tasvir yapımında dana, deve derisinin işlem görerek şeffaflaştırılmış halini kullanıldığı ve Bursa ve Tokat'tan temin edildiğini söylemektedir. Tasvir yapımında kullanılan renklerin, şekillerin belli ölçülere bağlandığını standartlaştırıldığını bildirmektedir. Bunların dışında yapılan tasvirlerin gölge oyunu için değil hediyelik veya süs için yapıldığı bazılarında yakma tekniğinin kullanıldığını açıklamaktadır.

Şinasi Çelikkol Bursa Karagöz Müzesi'ni kurmuştur. Uzun yıllar emek vererek Bursa'ya kazandırdığı Müzede; Unıma Bursa şubesi üyeleri her hafta 2 – 3 gün, yaz aylarında sadece haftada bir gün gösteri yapmaktadır. Karagöz Müze Evi'nde ayrıca sergiler yapılmaktadır. Senede bir kez Karagöz tasvir yapımı kursu açılmaktadır. Kurslarda her yaş, cinsiyetten kişilerin katılabildiği ve atölyelerde çalışıldığı bildirilmektedir.

Katıldığı sergiler, festivaller, aldığı ödüller

1993-1995 ve 1997-1998 yılları ile 2000-2005 yılları arasında ve son dördü Uluslararası olmak üzere 11 defa Bursa Karagöz Festivali düzenleme Komitelerine başkanlık yapmış ve 1993-1995 yıllarında Bursa Karagöz Festivali müteşebbis heyetinde yer almıştır.

Bursa'da Şubat-Mart 1994 aylarında Karagöz çıraqlık semineri, Kasım-Aralık 1995 Karagöz oynatım semineri düzenlemelerine öncülük etmiştir. 1993 Mayıs ayında Kültür Bakanlığı tarafından Minsk-Beyaz Rusya Kukla gölge oyunları Festivaline Metin Özlen'e ve Ekim ayında da *Oberhausen/ Almanya Gölge Oyunları Festivali*'nde Metin Özlen ve Orhan Kurt'a ve 1995 Ekim ayında yine her iki sanatçıya *Atina/ Yunanistan Festivali*'nde yardımlık yapmış ve sergi açmıştır. Şubat 1998'de *Bursa Kardeş şehri Finlandiya/ Oulu Çocuk Tiyatroları Festivali*'ne 6 gösteri

düzenlemek ve sergi açmak için katılmıştır. Yurt içinde 1991 yılında Antalya, 1993 yılında Aksaray, 1994-1995 yıllarında Kırklareli festivallerine ustası Metin Özlen ile birlikte katılmıştır. 1995-1996 yıllarında Bandırma festivalinde ustası Orhan Kurt'a yordaklık yapmıştır. Mayıs 1999'da 9. *Kırklareli Festivali*'nde gösteriler yapmıştır. 1994 Ekim ayından itibaren Bursa'da resmi ve özel kuruluş salonlarında gösteriler yapmaktadır. Ayrıca 1995 -1997 yılları arasında Kent Hotel Karagöz Salonunda turistlere yönelik gösteriler yapmış, sergi düzenlemiştir. 1997 yılından 2000 yılına kadar Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Karagöz Sanat Evi'nde yine turist gruplarına yönelik gösteriler yapmıştır. Karagöz Sanat Evinde Karagöz ve Dünyada Kukla ve Gölge oyunları ile ilgili figür ve doküman daimi sergisi açmıştır.

Sanatçı Bursa'da Mart-Nisan ayları 2000 yılında gerçekleşen Karagöz Eğitim Seminerini yönetmiş ve öğretmenlik yapmıştır. Aynı yıl, *Bursa Cumalıkızık Ahududu Şenliği*'ne ve *Keles Kocayayla Şenliği*'ne katılmış ve Karagöz gösterileri sunmuştur. 2000 yılında, *Yunanistan / Maurisi Festivali*'nde icra gerçekleştirmiştir. 2001 yılında, *Almanya -Müni, Dachau, Traunstein*'da, 2002 yılında, *Bulgaristan Varna Festivali* ve Dobriç'te 2 icra, 2003 yılında, *Hollanda / Dordrecht Festivali*'nde, 2005 yılında, *Batı Trakya- Yüksek Tahsilliler Cemiyeti- Gümüllüce* ve *İskeçe*'de ve *Selanik- Kalamaria Festivali ve Sergi*'sinde, 2007 yılında, *Selanik- Europs (Aşıklar) Şenliği ve Sergi*, 2009 yılında, *Volos Sergi, Gösteri ve Yapım* gibi etkinlikler düzenlemiştir.

20.12.1997'de Ankara'da Kültür Bakanlığı tarafından UNIMA Onur Belgesi'ne layık görülmüştür. Mayıs 1998'de Çocuk Vakfı/İstanbul ödülünü almıştır. Çalışmalarından dolayı 1993 yılında Türkiye Folklor Araştırma Derneği, 1997'de Uluslararası Gölge Oyunu birliği, 1998'de İstanbul Çocuk Vakfı tarafından ödüllendirilen R. Şinasi Çelikkol, 2001 yılında Uluslararası Kukla Festivali Onur ödülü, 2005 yılında, Bursa Rotary Kulübü meslek ödülü olmak üzere birçok ödül almıştır.

Şinasi Çelikkol'un Gölge Oyunu Karagöz'e Dair Görüşleri

Şinasi Çelikkol gölge oyununun gereken ilgiyi görmediğini belirtmektedir. Gölge oyununun sadece Ramazan aylarında ve sadece çocuklara yönelik bir oyun olarak görüldüğünü oysaki Karagöz oyunu tüm mevsimlerce süren ve gösteriler yapan bir oyun yalnız çocuklara yönelik değil yediden yetmiş tüm insanlara hitap eden bir gösteri sanatı olduğunu bildirmektedir.

Sanatçı, Karagöz icrasını şöyle anlatır: *Oyundan önce perdenin önüne gelir elinde tasvirler seyirciye 'Hoşgeldiniz' der. Biraz sohbet eder seyircinin özelliklerine bakar; çocuk, yetişkin, yabancı seyircinin özelliğine göre gösterisinde kullandığı usluba dikkat eder bazen doğaçlamalar kullanır. Oyununu seyircinin diline göre sürdürür. Perdenin arkasına şekiller şarkılar koyar böylece oyun izleyicinin dikkatini çeker, gösteri izleyiciye yakın ve etkileyici olur.*

Şinasi Çelikkol gölge oyununda yeni ustaların yetiştiğini ancak bir ustanın yanında çıraklık, yordaklık yapmadan yetiştikleri için birçok eksiğin ortaya çıktığını ve bunun önemli bir sorun olduğunu belirtmektedir. Bu durumda ve bir Karagöz ustasının yetişmesi için otuz beş yaşını görmüş olması (İnsan sesinin otuz beş yaşından sonra oturduğunu) ve oyundaki her karakteri seslendirebilmesi, aksan, şive ve ağızlara hâkim olması gerektiğini bununda yetenek isteyen bir durum olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Hayalinin müzik kulağının da iyi olması, usta olan kişinin kültürlü ve entelektüel bir kişi olmasının da önemini vurgulamaktadır.

Sonuç

Geleneksel el sanatları kapsamı içerisinde yer alan Karagöz Hacivat gölge oyunu yüzyıllar boyunca toplumumuzun eğitilmesinde ve eğlendirilmesinde önemli bir işlevi yerine getiren, yerli ve yabancı insanlar tarafından beğenilen bir sanat dalı ve maddi kültür öğesidir. Bu kültür değerimiz belgelendirilmeli orijinal örneklerinin öncelikle yerel müzelerde korunması yeni nesillere aktarılması açısından önemlidir. Yapılacak araştırma ve geliştirme çalışmaları ile turistik ve hediyeelik eşya kapsamında değerlendirilmesi ile ülke içinde ve dışında tanıtıma katkı sağlayan bir üretime dönüştürülmelidir. Şinasi Çelikkol gibi ustaların yeni ustalar yetiştirmesine imkan sağlanmalıdır.

Kaynaklar

And, Metin. Geleneksel Türk Tiyatrosu: Kukla, Karagöz, Ortaoyunu. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1969.

And, Metin. Dünya'da ve Bizde Gölge Oyunu. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.

And, Metin. Geleneksel Türk Tiyatrosu. İstanbul: Anka Ofset, 1985.

Göktaş, Uğur. "Milli Gölge Oyunumuz Karagöz". Sanat Dünyamız 26, (1983): 28-33.

İvgin, Hayrettin. Karagöz ve Kukla Sanatımız. Ankara: Kültür Ajans, 2000.

Jacop, Georg. Gölge Tiyatrosunun Tarihi. USA: University of California, 1925.

Kudret, Cevdet. Karagöz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Mutlu, Mustafa. 2002. Karagöz Sanatı ve Sanatçıları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Özdemir, Nezaket. Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle Bursa'nın Anısal Tarihi. Bursa: Sentez Yayınları, 2009.

Özhan, Mevlut. Geleneksel Türk Tiyatrosunda Ahilik. *Türk Folklor Araştırmaları* 1, (1988): 45-54.

Özhan, Mevlut. Kukla ve Gölge Tiyatrosu. Bursa: Renk Vizyon Matbaacılık, 2014.

Sakaoğlu, Saim. Türk Gölge Oyunu Karagöz. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Sevilen, Muhittin. Karagöz. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Siyavuşgil, Sabri. Esat. Karagöz. İstanbul: Maarif Matbaası, 2018.

Şinasi Çelikkol (Ocak 2018), Karşılıklı görüşme, Bursa Karagöz Evi,

Bağlantı 1: <http://www.dergibursa.com.tr/sinasi-celikkol-roportaji/> Erişim: 16.06.2018

PRODUCTION OF KARAGÖZ DEFINITIONS AS A PRODUCT OF HANDCRAFT AND THE PLACE OF HAYALİ ŞİNASI ÇELİKKOL IN THE EXECUTIVE TRADITION

Melda Özdemir
Yasemin Eken

ABSTRACT

Karagoz is a shadow play based on the fact that two-dimensional depictions made of two-dimensionally made transparent leather and based on mutual talk, are played with the help of rods and reflected on the white screen with the light given from the back. In the history of Turkish culture, karagöz is a show of art that reflects the creativity, attitude and understanding of the people, a product of folk humor and various social and political problems of the society. Shadow play karagöz is the first and only example of transformation of Turkish handicrafts into performing arts in the world. In addition, Karagöz depictions, which are closely related to the Turkish folk culture, are not only decorative depictions or paintings but also an important symbol representing the cultural humor, entertainment and literature that reflects the character of the Turkish people. The Turkish shadow game Karagöz, which is part of the 'Performing Arts' clause of the Unsolicited Convention for the Protection of Intangible Cultural Heritage, accepted by Unesco, has an important place among shadow play examples in the world. The purpose of this study is to examine and introduce the life and art of Hayali R. Şinasi Çelikkol, one of the most important masters of Karagoz, who is living today in the Turkish Shadow Game. Karagoz history will be informed about the tools used in the making of the depictions, the making of the depictions and the contributions of Hayali R. Şinasi Çelikkol to the life, art and shadow play.

Keywords: Shadow play, Karagoz, Karagoz technique, Sinaci Celikkol, cultural heritage